

משנה פ"ד מהל' עירובין ה"ו שכתב: 'שנוטלין המנות מאביהם ואוכלין אותן בבתיהן' [אלא שכתב כן בשם רש"י, וברש"י שלפנינו כתב 'הוצאה', ועי' להלן]. וע"ע בחידושי המאירי ולהרה"ג המהדיר נר"ו שם הע' 662).

ג. לפעמים אוכלים על שולחן אביהם ולפעמים אינם אוכלים (רמב"ם פ"ד מהל' עירובין ה"ה, ופי' המגיד משנה שם: שאין אוכלין בהתמדה אצל אביהם אלא לפעמים, כמו שיסעוד אדם נכרי אצל חבירו שבוע או חודש, אלא שאלו הם מרבים לסעוד בזמנים חלוקים על שלחן אביהם יותר מהנכרי שאינו אלא באקראי בעלמא וכו', וסובר רבנו שכל שאינן אוכלים בקבע - עדיין דירתן קיימת בבתיהן שבחצר, לפי שאין זה עקירת דירה, שהאדם הסועד אצל חבירו חודש או ימים אין דירתו עוקרת ממקומה. ע"כ).

והנה בענין מש"כ הריטב"א בשם התוס' כשיטת רש"י, והמגיד משנה כתב בשם רש"י כשיטת התוס', - י"ל דכוונתם היתה לאפוקי משיטת הרמב"ם הנ"ל, ולא לענין אם הוצאה או אוכל. ודו"ק היטב].

אמנם, כתב הבית יוסף (סי' שסו [אות י'] וסי' שע [אות ה]) דנראה דאין לחלק, ונחשב 'מקבלים פרס' בין במקבלים מאכל ממש ובין מקבלים מעות ליקח בהם מאכל, ומה שחילקו התוס' ורא"ש לקמן - היינו רק לסלקא דעתין שם, אך למסקנה מודים שאין לחלק ובכל גונא הוה מקבלי פרס [וקצ"ע מהראשונים דלעיל (ר"ח, רבנו יהונתן ומ"מ) שפירשו בפשיטות גם בסוגיא שלנו כהתוס' ורא"ש]. וכ"כ האחרונים (משנ"ב סי' שע ס"ק מד).

'רב אמר מקום פיתא, ושמואל אמר מקום לינה' - והלכה כרב באיסורי (תוספות, רשב"א, ריטב"א [וכתב דאפשר דשמואל מודה בדין מקבלי פרס, דמוכח כן מבריייתא], טוש"ע סי' שע סעי' ה וכל הפוסקים. ועי' גאון יעקב).

והנה לגבי הדלקת נר חנוכה נחלקו גאוני קדמאי אם מקום אכילה קובע או מקום לינה, עי' בטור (ריש סי' תרעז) בשם הרא"ש, ובב"י ודרכ"מ שם מתש' הרשב"א, והרמ"א (שם) כתב דבזה"ז שמדליקים בפנים לכו"ע מקום אכילה קובע, אך גיסו בשו"ת שארית יוסף (סי' עג) כתב דמקום שינה גורם, ושכ"כ הגהות ספר המנהגים לרי"א טירנא בשם ארחות חיים ומהר"י וייל [בדרינים והלכות שבסוף הספר סי' לא]. ועי' בנו"כ שם, ופוסקי זמננו דנו בשיבות ומוסדות שאוכלים במקום אחד וישנים במקום אחר, היכן ידליקו נרות חנוכה, ועי' חובת הדר (חנוכה פ"א סעי' יג-יד ובהע' שם) ומועדים וזמנים (ח"ו סי' פח) ואכמ"ל. אמנם לגבי שבת מקום האכילה הוא הקובע, כי צריך שיהיה אור בסעודה, אך גם בשאר חדרים שיש בהם תשמישים צריכים להדליק, ועי' כל הפרטים בטוש"ע סי' רסג ונו"כ, ואכמ"ל. ואמנם יש לציין משמעות הגמ' להלן, שגם מקום לינה - אם היה עדיף לו ללון במקום האכילה, נמשך אחר מקום האכילה. וכן מקום אכילה - אם היה עדיף לו לאכול במקום הלינה, נמשך אחרי מקום האכילה.

דף עג

'ושמואל אמר מקום לינה' - יש כאן שתי דיעות בראשונים:

א. פי' אף מקום לינה, דודאי מקום פיתא גם מועיל (הרז"ה, רשב"א בשמו, ריטב"א בשם הר"א [ותיקן שם המהדיר דצ"ל הר"ז]).

ב. פי' רק מקום לינה, כמו שלרב רק מקום פיתא (רשב"א).

'מי שיש לו חמש נשים...' - יש לפרש מאי דנקט דוקא 'חמש' נשים, הן לרבנותא לרבי יהודה בן בתירא, דאע"פ שיש כאן לכאורה מיעוט קורבה, שהרי אמרו חכמים שאין לישא יותר מארבע נשים, כדי שיגיע לכל אשה עונה פעם בחודש [עי' גמ' יבמות מד ע"א ורמב"ם פי"ד מהל' אישות ה"ג], אעפ"כ רבי יהודה בן בתירא מתיר בנשים כי הן נמשכות אחריו יותר מעבדים. והן לרבנותא לרבי יהודה בן בבא, דאע"פ שיש כאן לכאורה ריבוי מלאכה, שהרי אמרו חכמים [עי' גמ' כתובות נט-סא ורמב"ם פכ"א מהל' אישות ה"א-ז] שאשה חייבת לעשות לבעלה חמש מלאכות: טווה, רוחצת פניו ידיו ורגליו, מוזגת לו הכוס, מצעת לו המטה, עומדת בפניו ומשמשתו. וא"כ כאן שיש לו חמש נשים ויכולה כל אחת לעשות לו מלאכה בשלימות, אעפ"כ רבי יהודה בן בבא אוסר בנשים, דאינן נמשכות אחריו כמו עבדים (בן יהוידע. ואיירי דנקט חמש בנשים נקיט חמש גם בעבדים [שם]. ועוד כתב שם דלכן נתן הקב"ה אות י' באיש ואות ה' באשה [ובלעדס הם שוים], דהאיש חייב לאשתו י' דברים [עי' רמב"ם ריש פי"ב מהל' אישות] והאשה חייבת לבעלה ה' דברים [כנ"ל]).

'רבי יהודה בן בתירא מתיר בנשים ואוסר בעבדים' - נאמרו כמה טעמים לדעתו:

א. נשים הן יותר כאחת, משום שחליצת או יבום אחת מהן פוטרת את חברתה, מה שאין שייך בעבדים (רשב"א וריטב"א בשם ראב"ד).

ב. נשים שייך בהן שהן כגופו, משא"כ בעבדים (ריטב"א).

ג. כתוב "וכפר בעדו ובעד ביתו", אע"פ שבאותה שעה אין אשתו עמו בכ"ז קרויה ביתו, וכן 'מעולם לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי', הרי שאשתו היא ביתו משא"כ עבדיו (רבי דוד פארדו בספרו למנצח לדוד, טז ע"ג).

ד. נשים שהן צרות זו לזו שגרות בלא מריבה וקטטה, על כרחך קשורות בקשר אמיתי לבעל, שמרוב אהבתן אותו ורצונן לחיות עמו לא מתגרות זו בזו, ולכן נמשכות אחריו לענין עירוב. משא"כ עבדים שודאי אינם קשורים בנימי אהבה לאדוניהם - אינם נמשכים אחריו (בן יהודע, וע"ש באריכות ביאור ולפ"ז גם ביאר להלן את טעמו של רבי יהודה בן בבא).

'רבי יהודה בן בבא מתיר בעבדים ואוסר בנשים' - נאמרו כמה טעמים לדעתו:

א. עבדים ככיסו הם, משא"כ בנשים (רשב"א בשם הראב"ד, ריטב"א).

ב. עבדים מצויים על מפתן ושער אדוניהם יותר מנשים (רבנו חננאל, תוספות בשמו, רשב"א, - ועי' להלן).

ג. נשים שהן צרות זו לזו, אע"פ שגרות בשתיקה ונראה כאילו הן בשלום - ודאי שיש להן תרעומת על הבעל, ואינן נמשכות אחריו לענין עירוב. משא"כ עבדים שלא איכפת לעבד אם יש לאדונו כמה עבדים, ואין ביניהם שנאה. אמנם עכ"פ היה צריך להביא ראיה שהם קשורים לאדונם כדי שימשכו אחריו, והביא מן הפסוק שהעבד אפי' בזמן שהוא לא נמצא בבית אדונו - הוא בשליטתו, שהרי יכול לקרוא לו גם אם הוא ישן, אבל האשה אם היא ישינה בבית אחר לא יכול לקרוא לה לבוא אצלו (בן יהודע לפי הביאור לעיל ברבי יהודה בן בבא, ועי' בפנים באריכות דבריו [ועוד בבניהו שהוסיף דברים]).

'רבי יהודה בן בבא...דכתיב ודניאל בתרע מלכא' - כדי לדעת מה אמר רבי יהודה בן בתירא ומה אמר רבי יהודה בן בבא, עשו סימן מה אמר רבי יהודה בן בבא, שפירוש 'בבא' הוא 'שער', וגם 'תרע' הוא 'שער', וכתוב 'ודניאל בתרע מלכא', דהיינו שדניאל היה עבד המלך ועליו כתוב 'תרע', הרי שרבי יהודה בן בבא מתיר בעבדים. אבל יש כאן גם טעם לרבי יהודה בן בבא כמש"כ לעיל, דרואים שעבד רגיל על פתח אדונו (רבנו חננאל, תוספות וריטב"א בשמו, רשב"א [ועי' היטב ברש"י]).

'רבי יהודה בן בתירא...רבי יהודה בן בבא' - נחלקו הפוסקים להלכה, יש פוסקים כרבי יהודה בן בבא [משום דרב פירש טעמו בגמ'] (רבנו חננאל, רז"ה, אור זרוע, רשב"א בחידושו ובעבוה"ק ש"ד סי' ב, ריטב"א בשם כל הפוסקים חוץ מהרמב"ם [עי' להלן], רא"ש להלן פ"ז סי' ח), ויש פוסקים כדברי שניהם להקל (רמב"ם פ"ד מהל' עירובין ה"ו, רא"ש סי' יט בשם מהר"ם מרוטנבורג [בפסקי עירובין סי' קעא], מאירי, פסקי הרי"ד והרי"ז, מגיד משנה שם דברי הרמב"ם נראין משום דהלכה כדברי המיקל בעירוב. [והרי"ף השמיט לגמרי הברייתא דמחלוקת רבי יהודה בן בתירא ורבי יהודה בן בבא, וצ"ע]), וכן פסקו הטוש"ע (סי' שע סעי' ו).

'תלמיד אצל רבו' - ויש לדון מה הדין בבחורי ישיבה בזמננו, כיון שאין ראש הישיבה דר עמהם, וגם אין קבלת הפרס משל ראש הישיבה, וצ"ע (נתיבות שבת פכ"ז סעי' ה' הע' טו).

(ע"ב) 'בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום...' - עי' משנ"כ בס"ד להלן דף פה ע"ב.

'אין מבוי ניתר בלחי וקורה עד שיהו בתים וחצירות פתוחין לתוכו' - רוב הראשונים פירשו דהכוונה שיהיו שתי חצירות, ולכל חצר פתוחים שני בתים (רש"י כאן, תוס' לעיל יב ע"ב, רא"ש שם סי' יז, וכן משמעות הירושלמי פ"א ה"א, הובא ברשב"א וריטב"א ומאירי [אלא דהמאירי נשאר בצ"ע איך אמר רבי יוחנן הכא אפי' חורבה, ובירושלמי שהוא התלמוד שלו פירשו בהדיא דמבוי אינו פחות משתי חצרות וחצר אינה פחותה משני בתים], רבנו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף ג ע"ב, סמ"ג הל' עירובין, סמ"ק סי' רפב. ועי' היטב ברמב"ם פ"ז ה"ח ובמגיד משנה ושאר נו"כ שם). ויש אומרים שלכל חצר פתוח בית אחד (ראב"ד, הובא בראשונים שם. וכן משמעות רש"י לעיל יב ע"ב).

עד שיהו בתים וחצירות פתוחין לתוכו' - יש שני טעמים לזה:

- א. דאם אין בהם שני בתים א"צ עירוב חצירות, ואם אין בהם שתי חצירות א"צ שיתוף מבואות (רבנו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף ג ע"ב לסברת רש"י דלא מהני שיתוף מבואות במקום עירובי חצרות).
- ב. כדי שלא יהיה דומה לחצר, שכל שהוא עשוי יותר לדירה ולתשמישי הצנע צריך יותר מחיצות גמורות, וכיון שאין בתים וחצירות פתוחין לתוכו - הרי דיוריהן מועטין, ואינם בושים כ"כ לאכול ולהשתמש בהם, וצריכים מחיצות גמורות. משא"כ בבתי וחצירות פתוחין לתוכו, דלפי ריבוי הדיורין - מתמעט תשמיש המבוי (שו"ת הרשב"א ח"ה סי' רג, ב"י סי' שסג לדעת הרמב"ם והפוסקים דמהני שיתוף במקום עירוב. וע"ע ערוה"ש שם סעי' ב).

'אמר רב... ושמואל אמר... ורבי יוחנן אמר...' - רוב הפוסקים פסקו כרב (רי"ף כג ע"א, רמב"ם פי"ז מהל' שבת הי"ז, רשב"א, ריטב"א, רא"ש, מאירי) אלא שלענין שלא יהיו פתוחות זו לזו נחלקו המפרשים, עי' ברשב"א, ריטב"א, רא"ש וש"מ, ובב"י ודרכ"מ סי' שסג, וכתב המשנ"ב שם ס"ק קג דיש להקל. וע"ע להרה"ג המהדיר נר"ו על חידושי המאירי הע' 720 ובביאורים שם סוס"י ל וסי' לב), ויש שפסקו כרבי יוחנן (רבנו חננאל כאן [וכן הביאו הרשב"א וריטב"א להלן עד ע"ב בשמו, וכ"ה בחידושי המאירי לעיל יב ע"ב בשם קצת מן הגאונים. אך רבנו חננאל עצמו לעיל שם סתם כרב, וכן בשבת קלא, אך לקמן עה ע"ב כתב בפשיטות: דכל היכא דפליגי רב ושמואל ורבי יוחנן, הלכה כרבי יוחנן. עכ"ל. וצ"ב], רא"ש סי' כ, מרדכי בשם הר"מ, וע"ע פסקי ריא"ז).

דף עה

(ע"ב) 'אמר רב יוסף מריה דאברהם' - פרש"י (כתובות ב ע"א): תמה על דברי רבו ואמר מריה דאברהם מה זה היה לשמואל לומר כן, ועוד שחלה רב יוסף ושכח תלמודו ותוהה על דבריו הראשונים. עכ"ל. ולכאורה הם שני פירושים שונים לגמרי, דלפי ראשון תמה רב יוסף בסברא שלא שייך לומר כן, ולפי שני זה בכלל כל הדברים ששכח רב יוסף [כמו שמבואר בגמ' נדרים מא ע"א, ועי' לעיל דף י ע"א וביוסף דעת חוברת קט עמ' 37]. אמנם ברשב"ם (ב"ב קלד ע"ב) מבואר דפי' כנ"ל בטעם אחד, שמשום שלא יתכן שרבו אמר כן - תלה בודאי בשכחתו, וז"ל הרשב"ם: רב יוסף חלה ושכח תלמודו וכו' ושמועות ששמע מרב יהודה רבו קודם חליו ועכשיו מתקשה בהן היה נותן אל לבו ותמה אם שמע כן והיה מתרצן מדעתו, והכי קאמר, רבש"ע אפשר ששמעתי מרב יהודה שינוי גדול כזה וכו' אלא אי אמר לי רב יהודה - הכי אמרה וכו'. עכ"ל. ולכאורה כן ממש היה אפשר לפרש ברש"י כאן אילולא תיבת 'ועוד' שכתב. ועכ"פ מתיבת 'ועוד' מבואר דס"ל דהו"ב טעמים כנ"ל [ועי' היטב בתוס' שם, ובשו"ת דברי ריכות סי' רלט]. אמנם, כאן בסוגייתנו פרש"י בפשיטות: רב יוסף חלה ושכח תלמודו. עכ"ל. ובחידושי המאירי (כאן) כתב שני פירושים, וז"ל: פי' כאן הודה ששכח תלמודו מחמת אנסו, כלומר מצד חליו וכו', ואמר שאמת הוא שמצד בלבול חליו נתבלבל עד כששמע טעם הדבר שאני קורא בהם רבים, כשחזר לשנותה במדרשו נתחלף לו ואמרה בשם רבי וכו'. ויש שפירשוה בדרך כעס, ותמה 'וכי רבים ברבי נתחלף לי?!', כלומר שאתלה אותה להיות שנויה בשם רבי, ודאי לא טעיתי בכך לשנותה בשם רבי להיות היא מתניתא, אלא ודאי שמעתייה בשם חכם אחד וקראתיו רבי. עכ"ל.

והנה, לשון זו 'מריה דאברהם' מצינו בתלמוד רק מפי רב יוסף, ארבע פעמים [כאן, ב"ב שם, כתובות ב ע"א, שבת כב ע"א]. והמעין בג' מקומות הראשונים הנ"ל [כאן, ב"ב, כתובות] יווכח דאכן שייך לפרש דרב יוסף מתמה כן מחמת חוליו ושכחתו, כיון שתמה כן על עצמו שאמר דבר בשם רבותיו ואינו מסתבר, אך במקום הרביעי [שבת שם] אינו תמה כן על עצמו שאמר דבר בשם רבותיו, אלא תמה על מימרא של אחד החכמים, וחולק עליו. וע"כ צ"ל דאינו דוקא משום שכחתו, אלא אומר כן אף כשחולק בסברא סתם, ולכן פרש"י (כתובות שם) פי' ראשון בפני עצמו שאינו קשור לשכחתו, אלא תמה על דברי רבו וכו'. אך בסוגיין אינו יכול לפרש כן, שהרי אינו לשון תמיהה כלל, רק מסביר את עצמו למה טעה, וע"כ שייך רק הפי' השני שמשום שכחתו. ודו"ק.

ובענין פי' הביטוי 'מריה דאברהם', עי' להחיד"א בפתח עינים (כתובות שם) דפי' שני פירושים מתוקים על שייכות לשון זו לסוגיא שם, אך תרדויהו לא שייכא הכא (ובסוגיין ובשבת וב"ב לא ראייתיה להחיד"א פי' ע"ז). ובפשטות הוא קרוב ללשון שבועה [וכן משמע מלשון הרז"ה שמובא בשו"ת הראב"ד סי' מ ובשיטה מקובצת, ע"ש ודו"ק]. ושמעתי בשם אחד מרבני דורנו (הג"ר משה שפירא נר"ו) שפי' דביטוי זה מתאים כשיש חוסר שייכות נכונה, וכמו שהוא בגמ' בארבעת המקומות הנ"ל (תלי תניא בדלא תניא ו'רבים ברבי איחלף לי), ועל זה אומר 'מריה דאברהם', שאברהם אבינו הוא הראשון ששייך את כל מה שבעולם למי שזה שייך (=לקב"ה). עכ"ד. אמנם צ"ב עדיין למה דוקא רב יוסף אומר כן. ועי' בתוספות (כתובות ב ע"ב ד"ה פשיט) דכתבו 'דכל אמורא היה תופס לשונו' [לגבי לשונות 'תהי' לייט' מגדף' ועוד],